

Påskesolen danser

Av Kristofer Visted

Kristofer Visted (1873-1949), fødd i Skånøvik og oppvaksen i Bergen, var kulturhistorikar og museumsmann. Han hadde konservatorstillingar ved Bergens museum 1901-06, Fylkesmuseet for Telemark og Grenland i Skien 1912-16 og Etnografisk museum i Oslo 1918-23. Han er særleg kjend for verket Vår gamle bondekultur (første utgåve 1908, seinare utgåver 1923, 1951-52 og 1971; dei to siste ved Hilmar Stigum). Gav ut Tidsskrift for norsk bondekultur 1906. Visted skreiv mange kulturhistoriske avis- og tidsskriftartiklar.

Solen ble tidlig et symbol for påsken. Kristi seierrike oppstandelse i morgengryet og soloppgangens seier over nattens mørke, det var et sinnbilde som likesom gav seg av seg selv. Og solsymbolet danner hovedtemaet i en hel rekke av de gamle påskesalmer, som når det heter:

*O prektig morgenglans
som overgår all sans!
Guds sønn, vår sol, er oppe.*

Etter den folkelige oppfatning gav også solen selv til kjenne sin glede ved Kristi triumf over død og helvete, og dette antok i den alminnelige bevissthet den eiendommelige form at solen danset påskemorgen. Denne poetiske tanke ble av det store folk ikke bare oppfattet symbolsk, men som den fulle virkelighet; vi skal snart møte nok av dem som forsikret at de hadde sett den danse i dette øyeblikk.

Det ble dernest ansett som et uttrykk for religiøs fromhet at man i morgengryet påskedag skulle ut og hilse på solen og hermed også på den oppstandne Frelser; det er altså en form for gudsdyrkelse vi her er vitne til. Hvor alminnelig utbredt denne vakre skikk har vært i vårt land like til det siste, og hvilke eiendommelige former den antok i de forskjellige landsdeler, vil de følgende opplysninger gi et inntrykk av.

Fra Setesdal skildres dette skuespill således: «Påskemorgen skulle de av sted og «se til solen», fordi da «leikte solen». Det var så vakkert å se, hvor den frydet seg og gledet seg med det samme den stod opp av havet, hoppet opp og ned, frem og tilbake, ganske som den danset. De holdt utkikk fra høye nuter – i Åraksbø var de stadig på Rysefjell, og på Myklestøylfjell i Bykle. De så gjennom et silkeplagg».

Likeledes heter det i en skildring fra Hardanger: «Med påskesolen var det

noe særlig: Den danset med det samme den spratt påskemorgen, fortalte far; men ingen fikk se dens lek, uten han drog til fjells. Jeg vet forskjellige folk som har gjort det. Somme drog til Vassfjørnuten og andre til Gjødreveten. Jeg kom til å tale med en mann som hadde vært med. «Jau, solæ dansa, ho», sa han».

I Vestfold gikk det således til enda i manns minne: «Påskemorgen drog ungdommen, mest de unge gutter, opp på nærmeste ås, hvorfra det var den beste utsikt mot øst, for å se solen danse. Man gikk av sted før soloppgang og ventet i stor spenning på det høytidelige øyeblikk, da solen skulle dukke opp av horisonten; og guttene kunne, når de kom hjem, med stor sikkerhet bekrefte den gamle tro, at solen virkelig hadde danset».

I Valdres sa man at på påskemorgen skulle solen bevre annerledes enn ellers. Det var meget om å gjøre å få se denne solens dans. Derfor var det mange som løp tidlig opp, gjerne på de høyeste åsene, for å få se dette.

Fra Østerdalen meddeles det likeledes at engang i tiden samlet folk seg på høydene, både gamle og unge, og skulle se solen danse med det samme den stod opp.

For øvrig skriver den eldste opplysning om denne folketro seg fra Telemark i det 18. århundre, når det heter: «Ellers danset og boltret solen seg som et hjul, idet den stod opp, av glede over Kristi oppstandelse».

Likeledes hadde påskesolen en særlig kraft til å spre de mørkets makter som truet menneskelivet, som det lyder fra Hardanger: «Fikk en som var helseløs øye på den, mens den leikte som best, ville helsen hans vende tilbake».

En forestilling som denne om so-

lens dans er selvsagt ikke begrenset til vårt land. I Danmark skulle man også stå tidlig opp for å kunne se solen leke og danse av glede, fordi Kristus er oppstanden. En bonde påstod endog at han hadde sett solen snurre tre ganger rundt.

Fra Tyskland heter det likeledes at på påskesøndag hopper og danser solen ved sin oppgang, ja, den gjør endog tre gledes-hopp; eller det sies at den neier to eller tre ganger til ære for Herren. Særlig når man går opp på et høyt fjell, kan man få se det. Man må se på den gjennom et gjennomhullet papir eller en silkeduk. Men den som ikke kan se det, må være forhekset.

Forestillingen om solens dans er forresten i store deler av Europa ikke bare knyttet til påsken, men også til sankthans. Man tenkte seg altså at solen ved sommer-solvervet snodde seg i dansen av glede over å ha nådd høydepunktet for sin bane.

Men hermed er vi også nådd til en ny side ved påskefesten, nemlig de forestillinger som knytter seg til den i egenskap av naturfest. I denne forbindelse må det komme i betraktning at foruten det kirkelige navn påske, som er det eneste vi bruker, finnes det hos flere andre folk også et navn av en annen stamme, nemlig det tyske Ostern og engelske Easter. Dette er navn av oldgermansk opprinnelse, som er egnet til å gi oss et perspektiv bakenfor kristendommens innførelse hos germanerne.

Etter en opplysning av den angelsaksiske kirkehistoriker Beda (død 738) kalte de hedenske angelsakser april måned for «eostur-monath», som var oppkalt etter gudinnen Eostra, hvis fest ble feiret på denne tid. Også hos de tyske germanere kjente man et gammelt navn på april-måned, som lød «ostar-monath»; og man har herav sluttet tilbake til en oldtysk gudinne

som svarte til den angelsaksiske og hvis navn må ha lydt Ostara. Disse navn henger igjen sammen med gammelnorsk austr, øst, og hun må altså ha vært en gudinne for soloppgangen eller morgenrøden.

Dette at det fra solguden er utskilt en særskilt guddom for soloppgangen, er et trekk som gjenfinnes også hos de andre ariske folk. Hos romerne het hun Aurora, hos hellenerne Eos og hos oldtidens indere Ushas, alt sammen navn som er rotbeslektet med de germanske former av denne gudinnens navn. Det må altså ha vært en felles-arisk gudinne for det oppgående sollys og den strålende morgen.

Eos, morgenrødens gudinne

Men etter Beda falt hennes hovedfest om våren i den måned som var oppkalt etter henne. Når hennes årlige fest var henlagt til denne årstid, henger dette tydeligvis sammen med vårjevndøgnet, som igjen må

ha vært regnet som nyttår og utgangspunkt for tidsregningen. Hun er da blitt feiret som gudinne for det nye års oppgående sol, da solen stod i sitt østpunkt.

Om gudinnens fremtreden er for øvrig lite kjent; men det man vet om henne er at hun fremstilles som den der danser i morgenrøden. Slik skildres hun alt i de oldindiske Veda-dikt, og Homer omtaler hennes danseplass i morgendemringen.

Her stanser vi altså ved en eldgammel forestilling, nemlig at morgensolen opptrer som danser. Det ville være forgjeves å søke forklaringen hertil i noe optisk fenomen eller bedrag. Det ligger tydelig nok i dagen at grunnen må søkes hos mennesket selv, og at den er oppstått som et uttrykk for den glede soloppgangen vekker hos menneskene. Og det spontane uttrykk for gleden gir dansen. Den inngikk også som et selvfølgelig ledd i gammel gudsdyrkelse, likesom den er uatskillelig fra folkefestene den dag i dag. Det er altså de menneskelige gledesyttringer som således i sin mest primitive form er overført på guddommen og det himmelfenomen den personifiserer.

Dette almenmenneskelige uttrykk for glede gikk med kristendommen over på påskesolen. Fra først av knyttet til vårjevndøgnet fant det tilknytning i den kristne symbolikk om den nye sol som gikk opp på den kristne vårfest påsken. Og i denne form har den eldgamle forestilling levd videre til våre dager i den hevdvunne skikk å skulle hilse på solen og være vitne til dens dans ved soloppgangen påskemorgen.

(Nordmanns-Forbundet 1944, s. 53-55)